

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 355/359(=512.1)

Пилипчук Я. В.
Інститут сходознавства
імені А. Ю. Кримського НАН України

МОВА КИПЧАКІВ: СПРОБА ІСТОРИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Статтю присвячено історії мови кипчаків. Проаналізовано питання, чи можна вважати тюркську мову “Кодекс Куманікус” мовою кипчаків у IX–XIII ст. Єдиним словником, який свідчив про мову кипчаків XI ст., був словник Махмуда ал-Кашгарі. Кипчацька мова, окрім лексики, у цьому словнику представлена антропонімами та етнонімами в історичних джерелах різних країн. Кипчацька мова IX–XIII ст. мала бути більш близькою до огузької мови.

Ключові слова: кипчацька мова, кипчаки, “Кодекс Куманікус”, Махмуд ал-Кашгарі, тюркська мова “Кодекс Куманікус”.

Цю студію присвячено дослідженню мови кипчаків. У мовознавчій літературі досі існує порівняно мало студій, присвячених мові кипчаків. Є стаття А. Чеченова присвячена мові кипчаків [22, с. 110-116]. У студіях, присвячених історії кипчаків, часто зустрічаються твердження, які сприймаються як аксіоми, у тому числі й про те, що тюркська мова у “Кодекс Куманікус” була кипчацькою [11]. Філологи не такі категоричні. Я. Дашкевич не вважав кипчацькою мовою тюркську мову “Кодекс Куманікус” [10, с. 62-74]. О. Гаркавець лише у одній з ранніх робіт назвав мову “Кодекс Куманікус” куманською [6]. Самому “Кодекс Куманікус” присвячено величезну літературу, яка проаналізована в узагальнюючій студії В. Стоянова [20, с. 481-505]. Варто відзначити також статтю Д. Насілова про кипчаків та їхню мову у словнику Махмуда ал-Кашгарі [18, с. 284-293]. **Завданням** цієї студії є знайти відповідь на питання, що можна називати мовою кипчаків IX-XIII ст. і визначити місце кипчацької мови серед тюркських мов тієї епохи.

Ю. Євстігнєєв стверджує, що тюркська мова “Кодекс Куманікус” і є куманською. Звичайно, це не зовсім так. Ще А. фон Габайн висловила сумнів, що тюркську мову “Кодекс Куманікус” можна називати терміном кипчацька мова. Необхідно зауважити, що у тюркській частині цієї пам'ятки

мова названа *tatarçe* або *tatar til*, тобто “татарська мова”. Я. Дашкевич підтримав цю тезу і вважав мову “Кодекс Куманікус” старотатарською мовою. Тільки в латинській частині “Кодекс Куманікус” мова цієї пам’ятки названа куманською. Також у генуезьких документах мова татар Буджака у XIV ст. продовжувала називатись куманською. Але це не більше ніж архаїзація старого етнічного імені [11; 10, с. 62-74; 6; 20, с. 489-490, 497-498; 19; 15].

Що нам відомо про мову кипчаків? Від кипчацької мови у більшій частині залишились власні імена (ономастикон) людей. Зокрема багато кипчацьких імен зафіксовані у слов’янських літописах, а саме – десятки імен кипчацьких вождів. З них необхідно викреслити дев’ять імен, зафіксованих у Никонівському літописі, оскільки ніде, окрім цього літопису, вони не зустрічаються, мають монгольське або новокипчацьке походження. Також з переліку кипчацьких імен необхідно вилучити імена християнського та слов’янського походження – Роман Кзіч, Юрій Кончакович, Ярополк Томзакович, Гліб Тирєєвич, Ізай Білюкович.

Щодо етимологій тюркських імен, згаданих у літописах, то тут є значними напрацювання П. Голдена, М. Баскакова та О. Прицака. Серед імен найбільш відомих кипчаків були Шарукан, Отрок, Кончак (*Köncäk*), Кобяк (це слов’янизація загальнотюркського *körek*), Куря, Боняк, Беглюк чи Білюк (*Beğlük*), Котян, Башкорд, Гзак чи Коза (слов’янизація, тюркські варіанти *Qoza*, *Qozy*), Урусоба, Алтунопа, Тугоркан (у візантійській хроніці *Tugortağ*, тюрк. *Togri-Tağhan*, *Tugar-tegin*), Аєпа, Акуш (*Aq-quš*), Кобан (латинізація *Guban*, тюрк. *Koran*, *Qaban*). Ім’я Котян (лат. *Kuthen*, тюрк. *Kötän*) було поширене як ім’я у словнику Махмуда ал-Кашгарі та також є підстави виводити етимологію імені від давньотюркського дієслова *Quta*. Урусоба (*Urus-ora*), Алтунопа (*Altun-ora*), Арсланопа (*Arslan-ora*), Кітанопа (*Qitan-ora*), Куман (Кунам), Ченегрепа (*Jenger-oba*, *Čengir-apa*, *Čenegir-apa*, *Čengir-pa*), Аєпа (*Qay-ora*), Тоглий (*It-oğli*), Ітлар (*Itlär*), Кітан (*Qitan*) були іменами та етнонімами. Взагалі кипчацьких етнонімів було двадцять вісім.

Імена Отрок (це слов’янизація імені, тюркський варіант *Äträk*) і Боняк (ця форма близька до уйгурського імені *Bögnäk*) були й у огузів, а Куря (*Kürä*, *Kür er*) було іменем і у печенігів. Етимологія цього імені була і у Махмуда ал-Кашгарі. Щодо походження імені Шарукан, то йому дослідники приписують протомонгольське (*Širaqan*), болгарське (*Šarakan*), тюркське (*Sazağan*) чи аланське (*Šarağan*) походження. Імена Сугр (*Sugur*), Сомогур (*Samur*), Таш (*Taş*), Більге-Тегін (*Bilge-tegin*), Башкърт (*Başqurt*), Сокал (*Saqal*) мали загальнотюркські етимології. Ім’я Сдвак взагалі мало іранську етимологію (*Sädäwäk*).

Серед інших кипчацьких вождів були Азгулуй (*Azyğly*), Аксупа (*Aqysapa*), Аклан (*Aqlan*), Барак (*Baraq*), Белдюз (*Bildüz*), Бокмиш (*Bakmiš*,

Вахмуш), Болуш (Boluš), Бякоб (Berkaḡa), Гирген (Girgin, Kirgin, Kürgen), Ексна (Jaksyn, Jyksyn), Єльтут (Eltut), Кокус (Köksüz), Колдечі (Qoldači), Тотур (Tatur), Турундай (Turundaj), Чугай (Čuġa), Куртик (Qorqut), Кунуй (Qunuj), Кчий (Kičik), Коряз (Koräs), Кунячюк (Kündädžik), Оселук (Osuluq), Судемір (Sütemir), Сантуз (Santüz), Саук (Sawuk), Сирчан (Sarysan), Сурбар (Sürmār/ Sürbär), Таз (Taz), Тарх (Taryq). У Іпатіївському літописі під назвою "половці" згадували про кипчаків поряд із народами печенігів, огузів (у літописі торків) та туркмен [5, с. 56-57, 74-75, 77-91; 13, с. 224; 16].

У грузинських літописах зафіксовано шість імен кипчаків – Атрак, Гуарандухт, Кубасар, Кутлу-Арслан, Севендж, Савалаті та одне родове найменування Шарганісдзе, тобто Шарукановичі. При цьому Гуарандухт (Guaramduxt) було тронним грузинським іменем, котре мало середньоперське походження. Ім'я Савалаті, тобто Салават, має арабське походження і поширене серед тюрків. Ім'я Атрак було поширено у степах до кипчаків. Шурін правителя волзьких булгар (огузький вождь) мав подібне ім'я. Тільки ім'я Севендж (Sevunč, Sivinč) може вважатися кипчацьким. Аналогічне ім'я було у сина кипчацького вождя Боняка. П. Голден вважав ім'я Кубасар похідним від Qun-basar. Кутлу-Арслан може вважатися поширеним і серед імен інших тюркських народів, оскільки Arslan (лев) було поширеним іменем серед тюрків, а Кутлу похідне від тюркського Kutluğ (щасливий). З усіх імен зафіксованих у літописах хіба-що Севінч та Кубасар мали кипчацьке походження, ще два були і кипчацькими, і огузькими [14, Глава XVII; 24, р. 45-87].

У мусульманських хроніках згадано багато кипчацьких імен. Зокрема кипчацька антропонімія широко презентувала етнічну номенклатуру Дашт-і Кипчак. Кипчацька гвардія насправді складалася з представників різних етносів. Серед неї звичайно домінували кипчаки – Бейбарс та Калаун з племені бурдж-огли, Шамс ад-Дін Акуш ал-Борілі, Сайф ад-Дін Борі, Сайф ад-Дін Токсоба, Санджар Токсоба, Бейбарс Токсоба, амір ал-Кумані, шейх Зайн ад-Дін Абу Бакр ал-Кумані, Балбан ал-Імек, Сайф ад-Дін Кангар, Йусма Тадж ад-дін Уран, Сайф ад-Дін Кай. Імена здебільшого були мусульманськими і тільки імена Акуш (Aq-quš), Кутуз (Qutuz), Бейбарс (Baubaras), Калаун (Qalawun), Лачін (Lačun), Балбан (Balban, у кипчацьких мовах Balaban), Кибджак (Kipčak), Байсари (Baysari) мали тюркське походження. Серед них імена Бейбарс (кипчацька форма цього імені Baubaris) та Кутуз мали швидше огузьку форму. Імена Балбан та Лачін були тотемними іменами поширеними серед тюрків і були загальнотюркськими. Таким чином, у іменах кипчаків у Мамлюцькому Єгипті мало багато спільного з огузьким та загальнотюркським ономастиконом [15, с. 134-137]. Для кипчацьких імен є характерними імена із закінченнями на -муš/миš. Цікаво, що й родоначальник династії Шамсіа у Делійському султанаті мав

характерне кипчацьке ім'я Ільтутмиш (Eltutmyš) [5, с. 76-77; 23, с. 110-116].

У сербських та візантійських хроніках згадано понад десяти кипчацьких імен. Аналіз кипчацького ономастикона у візантійських хроніках провели Д. Моравчік, І. Вашарі, В. Стоянов, П. Павлов, Н. Ілієв. Також кілька етимологій запропонував О. Пріцак. Джерела згадують кипчацьких вождів за іменами Алдімір, Алпамиш, Манастрас, Асень, Котза, Куделін, Дрман, Басараб, Шишман, Георгій Тертерій, Лазар, Клеопа, Сітзіган, Котза, Тугортак, Маніак (Боняк). Георгій Тертерій – це християнське ім'я з етнонімом тертробичі (tört-oba). Клеопа, на думку Н. Ілієва, є візантійським спотворенням тюркського етноніма Кай-оба та імені Аєпа. Подібна ситуація із Басарабом (лат. Bazarab, Bazarad, Basarat, тюрк. Basar-oba, Basar-apa) також є і етнонімом, і іменем. Лазар було християнським іменем. Ім'я Куделін було слов'янською адаптацією тюркського імені Кипчак, котре також було епонімом та етнонімом. Для імені Манастрас неможливо знайти надійну тюркську етимологію. Тільки дев'ять з шістнадцяти імен мають надійну тюркську етимологію – Асень (у візантійських хроніках Asan та Asanis, тюрк. Esen/Äsen), Алдімір (візант. Eltimiris, тюрк. Altimir, Ay Temir), Алпамиш (візант. Elpumis, тюрк. Alpamiš), Дрман (слов'ян., тюрк. Dorman, Derman, Dārman), Карач (лат. Karaz, тюрк. Караç), Шишман (тюр. Šišman), Січган (у візантійських хроніках Sytzigan, тюрк. Sičgan), Котза (візант. Kitzis, тюрк. Qoja), Тугортак (візант. Tugortaq, слов'ян. Тугоркан, тюрк. Togri-Tarhan, Tugar-tegin). Майже усі з них мають і огузькі паралелі [31, с. 160, 361; 12, с. 98-104].

Багатий матеріал для дослідження мають угорські хроніки та документи, а також кипчацька антропонімія в Угорщині. Зведення кипчацьких імен та етнонімів було узагальнено у доробку Л. Рашоньї, присвяченому кипчацькій антропонімії. У хроніках згадані імена Aquš (Aq-Quš), Bortz (Borč), Memborch (Men-Borč), Kuthen (тюрк. Kötän), Uzur, Alpra (тюрк. Alpar, Albugra), Kemeneche (тюрк. Kämänče), Oldamur (тюрк. Altimir), Zeyhan, Keyran, Parabuch, Buthemer. Серед імен менш відомих кипчаків це Aboska (тюрк. Abušqa), Atlabarz (Altī-bars), Backholda (тюрк. Badžqoldī), Baramuk (Baramuq), Beke (Beki), Biter, Buzkan (Buzgan), Chybuk (тюрк. Čilbuk), Chakan (тюрк. Čaqan), Kachman (Qačman), Kaplan, Koncha (тюрк. Qonši), Michi, Menk, Mordar (тюрк. Murdar), Aydua (тюрк. Ay Doğa), Kopulch, Kupchec, Tastra (тюрк. Taš-Tura), Tolon (тюрк. Tolun), Tarzuk (тюрк. Torsuk), Tompor (тюрк. Tombur), Turtule (тюрк. Tört-el), Manthula, Kumcheg (Küncheg). Turtule (Tört-el) та Kumcheg (Kuncheg) насправді і імена, і етноніми. Для імен Zeyhan, Uzur, Mantula, Parabuch, Buthemer, Menk, Michi, Kopulch не знайдені надійні тюркські етимології. Для багатьох імен Л. Рашоньї знайшов етимології у "Кодекс Куманікус". З середини XIV ст. у джерелах згадуються християнські імена, котрі не є цікавими для нас [32, р. 135-147].

Ситуація з мовою кипчаків краще, ніж з мовами гуннів та болгар до

давньотюркської доби, що зафіксовані у латинських та візантійських джерелах, де сім імен мають германське походження, дев'ять імен іранське, тридцять п'ять незрозумілого походження та тільки шістнадцять мають надійну тюркську етимологію. Кілька слів було слов'янського походження, а чотири імені гібридні. Серед хозарських імен, згаданих у арабських, слов'янських, візантійських, вірменських, єврейських джерелах, було двадцять чотири єврейських, два слов'янських, тридцять одне тюркське, сім іншого походження. П. Голден нараховував сорок хозарських імен, чотири етноніма, сім топонімів. На відміну від цих мов у кипчаків відомі не тільки імена, топоніми, етноніми, але й конкретні приклади лексики. До того ж етноніми та антропоніми кипчаків більш чисельні, ніж етноніми та антропоніми інших тюркських народів [24; 25, р. 123-246; 27, р. 16-29; 28, Chapter IX].

Уривки кипчацької мови були зафіксовані у словнику "Зведені Тюркської мови". Те ж саме характерне і для мови огузів X–XI ст., для якої єдиним джерелом також є свідчення Махмуда ал-Кашгарі. Цей вчений при викладенні лінгвістичного матеріалу "караханізував" мовний матеріал, порівнюючи огузьку та кипчацьку мови з караханідською мовою. Вказано було, як вимовляється слово огузькою мовою і як кипчацькою. Анна Комніна вказувала на етнічну близькість між печенігами та кипчаками. Вона повідомляла, що кипчаки та печеніги розмовляли однією мовою. Михайло Сирієць вважав кипчаків однією з трьох частин тюрк, що розселились у X–XI ст. Той же Махмуд ал-Кашгарі відзначав, що мови болгар, суварів, баджанак (печенігів) тюркські, проте інші, ніж у кипчаків та огузів. Зважаючи на ці дані, маємо відзначити, що для того щоб розуміти кипчаків, печеніги мали розмовляти огузькою мовою. Це припущення не є наймовірним, оскільки печеніги та огузи протягом кількох століть були сусідами і печеніги мали знати їхню мову.

За свідченнями Махмуд ал-Кашгарі, близькою до огузької була мова ягма та тухсі. Тобто кипчаки та огузи мали багато спільного з народами епохи давньотюркських каганатів (царський рід ягма походив з токуз-огузів, а тухсі – це нащадки тюркешів. Тюркешів ще називали десятистрільними тюрками, маючи на увазі їх спадкоємність від Західного Тюркютського Каганату). Можна припустити, що для Центральної Азії огузька мова мала бути своєрідною *lingua franca*. Необхідно зауважити, що під час кипчацького завоювання кипчаки завоювали багато племен огузів у свій склад.

Проте до свідчень сучасників, за виключенням даних Махмуда ал-Кашгарі, необхідно підходити вкрай обережно, оскільки середньовічні хроністи не були лінгвістами. М. Баскаков вважав печенізьку мову тою, що належала до огузької групи. На думку М. Щербака, у фонології печенізька мова поєднувала як огузькі, так і кипчацькі риси. Питання печенізької мови

не є предметом нашого дослідження, проте маємо зауважити, що про неї ще менш відомо, ніж про мову кипчаків та огузів, і фактично тільки завдяки антропонімам, ономастикону та етнонімії, зафіксованих у історичних хроніках. У слов'янських, латинських, візантійських джерелах зафіксовано тридцять імен, вісім топонімів, п'ять гідронімів, вісім етнонімів. При цьому, як і у випадку з кипчаками, імена, зафіксовані у Никонівському літописі (Кучюг, Метігай, Родман, Темір), необхідно виключити з переліку печенізьких імен (на що вказав М. Мельник). Мова кипчаків відрізнялась як від огузів та кипчаків, так і від болгарів з хозарами. Крім тюркської лексики, у мові печенігів були присутні і слова іранського походження [16; 13, с. 224; 1, Книга 7, Глава 5; 2, с. 160-161; 3, с. 167; 4, с. 126-131; 5, с. 49, 51-58; 22; 29, р. 84; 30, р. 151-157].

А. Чеченов вказував на присутність огузького компоненту у кипчацькій мові. На це ж вказують свідчення й Махмуда ал-Кашгарі, котрий називав кипчаків та огузів братами. При цьому караханідський вчений наводив приклади з мови огузів та ближніх кипчаків (тобто центральноазійських, у російській термінології – середньоазійських). Наводячи приклади з мови кипчаків, він вказував, як звучить слово у мові огузів та кипчаків або вказував, що кипчаки та огузи його не знають. Мабуть, словник Махмуда ал-Кашгарі і є той максимум, який ми маємо з мови кипчаків домонгольської доби. У мові далеких кипчаків інтервокальний –j– замінювався на –z– або –ž– (jilič переходив у žilič). У кипчаків та огузів кожна середня буква ceup випадала – Ćumğuk переходив у Ćumuk. Ці особливості властиві для сучасних тюркських мов і для тих кипчаків, які не мешкали поряд з огузами. Ці кипчаки були тісно пов'язані з кімаками та їх нащадками йемерами. На думку Д. Насілова, Махмуд ал-Кашгарі усвідомлював неоднорідність кипчаків. Він знав про далеких кипчаків та йемерів. Стосовно мови йемерів є цікаве зауваження, що у кипчаків, йемерів, суварів та болгар adaq переходив у azaq. Також відзначалось, що –ž– у чигилів та інших тюрків переходив у –z– у деяких серед кипчаків, йемерів, сувар та болгар. Початковий mīm у огузів, кипчаків та суварів переходив у ba – man bardum переходив у ban bardum. Стосовно мови кипчаків, то Махмуд ал-Кашгарі вказував, що їх мова, як і мови уйгурів та огузів, були чистими тюркськими мовами. Літературною нормою для тюркських мов він вважав мови чигилів та хаканійє (так звану караханідську, Е. Тенішев вважав, що більш доречно використовувати термін Бугра хан тілі (мова Бугра-хана) або туркі хакані, тобто тюркська мова хакані). У 73 статтях словника є посилання на кипчацьку мову, а 51 слова названо кипчацькими [17, с. 71, 835; 18, с. 284-293, 1269, 1274; 29, р. 82-86; 23, с. 110; 21, с. 144-145].

Ю. Євстігнеєв припускав, що кумани розмовляли на західній говірці давньотюркської, а кипчаки на східній говірці цієї ж мови [11]. Стверджувати

це немає жодних підстав, оскільки ми маємо уривчасті свідчення про мову кипчаків, не кажучи про те, що ми не маємо жодного уявлення про їхні діалекти. Махмуд ал-Кашгарі тільки коротко вказував про канглів, йемеків, ближніх та далеких кипчаків. Діалектні відмінності мали існувати, але внаслідок браку матеріалів ми не можемо казати про них щось певне. Ми маємо дані лише про мову кипчаків у Центральній Азії і діалектні відмінності між кипчаками на кордоні з огузами та у йемеків. Зважаючи на включення у склад кипчаків огузів та печенігів, ми можемо лише висловити припущення, що мова східноєвропейських кипчаків мала бути схожа на мову близьких кипчаків, згаданих (мовах яких близька до кипчацької) у Махмуда ал-Кашгарі.

Отже, ми дійшли висновку, що мова кипчаків домонгольської доби була більш близькою до мови огузів, ніж сучасні кипчацькі мови. Ці мови можна вважати давньотюркськими. Кипчацька мова була більш архаїчною, ніж тюркська мова "Кодекс Куманікус". Словник Махмуда ал-Кашгарі є практично єдиною пам'яткою, де зафіксована кипчацька лексика XI ст. Окрім цього, пам'ятками кипчацької мови є власні імена кипчацьких вождів, зафіксовані у нарративних джерелах різних країн. Це дослідження є однією зі студій, яка започатковує аналіз історичного розвитку кипчацької мови. Дослідник відходить від усталеної М. Баскаковим схеми тюркських мов і припускає, що у XI–XIII ст. огузька та кипчацька мова могли бути ближчими одна до одної, ніж потім огузька та кипчацька групи тюркських мов. Багато імен вождів кипчаків мають паралелі в інших тюркських мовах, зокрема огузькій, караханідській, уйгурській, тюркській мові "Кодекс Куманікус". Махмуд ал-Кашгарі у своєму словнику вказував на спільну огузько-кипчацьку та караханідсько-огузько-кипчацьку лексику. Спільні ономастичні та лексика переконають у нас у близькості мов огузів та кипчаків. Це дослідження дасть змогу дослідникам поглянути на історичний розвиток мови кипчаків не з погляду сучасної мовної класифікації тюркських мов, а з погляду тих, хто знав кипчаків безпосередньо і міг достатньо кваліфіковано судити про їх мову.

Використана література:

1. *Анна Комнина*. Алексиада / пер., вступит. стаття, комм. Я. Н. Любарского / Анна Комнина. – М.: Наука, 1965. – 688 с. Веб-сайт "Alanica". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alanica.ru/library/Komn/text.htm>. – Назва з екрану
2. *Ахинжанов С. М.* Кыпчаки в истории средневекового Казахстана / С. М. Ахинжанов. – А.-А.: Илим, 1989. – 291, [2] с.
3. *Ахинжанов С. М.* Кыпчаки в истории средневекового Казахстана / С. М. Ахинжанов. – Алматы: Гылым, 1995. – 296 с.
4. *Баскаков Н. А.* Тюркские языки / Н. А. Баскаков. – М.: Изд-во Восточная Литература, 1960. – 248 с.
5. *Баскаков Н. А.* Тюркская лексика в Слове о Полке Игореве / Н. А. Баскаков. – М.: Наука, 1985. – 210 с.

6. *Гаркавец А.* Кыпчакские языки: куманский и армянско-кыпчакский языки / Гаркавец А.. – Алма-Ата : Изд-во Наука АН КазССР, 1987. – 223 с.
7. *Гаркавец А.* Codex Cumanicus: половецкие молитвы, шимны и загадки XIII–XV вв. – М. : Русская деревня, 2006. – 88 с. “Восточная литература”. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Zolotoord/XIV/1300-1320/Codex_cumanicus/index.phtml?id=3018 – Назва з екрану
8. *Гаркавец А.* Кыпчакский словарь. Сепаратное издание. – Алматы : Алматыкітап, 2011. – 1082 с.
9. *Грунина Э. А.* Огузский язык // Языки мира: Тюркские языки. – Бишкек : Издательский дом Кыргызстан, 1997. – С. 81-89.
10. *Дашкевич Я. Р.* Codex Cumanicus – действительно ли Cumanicus? // Вопрос языкознания. – № 2. – М. : Наука, 1988. – С. 62-74.
11. *Евстигнеев Ю. А.* Кыпчаки/куманы/половцы: к проблеме этнической преемственности. – СПб. : Астерион, 2011. – 130 с.
12. *Илиев Н.* Десять половецких имен // Кыпчаки Евразии: история, язык и письменные памятники посвященной 1100 Кимекского государства в рамках Дней тюркской письменности и культуры : сборник материалов международной научной конференции. – Астана : Министерство культуры и информации Республики Казахстан Комитет по языкам, 2013. – С. 98-104.
13. *Ипатьевская летопись /* Воспроизведение текста издания 1908 г. // Полное собрание русских летописей. – М. : Восточная литература, 1962. – Т. 2. – XVI, 938, 87, IV с.
14. *История и восхваление венценосцев /* пер. и ред. К. С. Кекелидзе. – Тбилиси : Академия Наук ГрузССР, 1954. – 112 с. “Восточная литература”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/rus15/Istor_vencenoscev/frametext1.htm – Назва з екрану
15. *Кумеков Б. Е.* Арабские письменные памятники как источник по этническому составу кипчаков мамлюкского султаната // Проблеми джерелознавства, історіографії та історії Сходу. До 90-річчя зі дня народження Вольфа Менделевича Бейліса (1923-2013), 15-16 травня 2013 г. м. Луганськ. – Луганськ : ДЗ Луганський Національний Університет імені Т. Г. Шевченка, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013. – С. 134-137.
16. *Маркварт И.* О происхождении народа куманов / пер. А. Немировой. ”Великая Степь и Святая Земля”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://steppe-arch.konvent.ru/books/markvart1-00.shtml> – Назва з екрану
17. *Махмуд ал-Кашгари.* Диван Лугат ат-Турки / перевод, предисловие и комментарии З.-А. М. Ауэзовой. – Алматы : Дайк-Пресс, 2005. – 1288 с.
18. *Насилов Д. М.* Кыпчаки у Махмуда Кашгарского // Тюркологический сборник, 2007-2008: история и культура тюркских народов России и сопредельных стран. – М. : Восточная литература, 2009. – С. 284-293.
19. *Руссев Н.* Молдавия в темные века: материалы к осмыслению культурно-исторических процессов // Stratum Plus. – № 5. – СПб.-Кишинев : Высшая Антропологическая Школа, 1999. – С. 379-407.
20. *Стоянов В.* Codex Cumanicus. История изучения // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – Вып. X. – Симферополь : Крымское отделение Института востоковедения им А. Е. Крымского, 2003. – С. 481-505.
21. *Тенишев Э. Р.* Древнетюркские языки // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 143-144.
22. *Щербак Н.* Печенежский язык // Языки мира: Тюркские языки. – Бишкек: Издательский дом Кыргызстан, 1997. – С. 107-111. Веб-сайт Philology. Ru – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics4/shcherbak-97.htm> – Назва з екрану.
23. *Чеченов А. А.* Половецкий язык // Языки мира: Тюркские языки. – Бишкек : Издательский дом Кыргызстан, 1997. – С. 110-116.
24. *Brook K.* Khazarian names. Веб-сайт Khazaria.com <http://www.khazaria.com/khazar-names.html> – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – Назва з екрану.
25. *Golden P. B.* Khazarian Studies. An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980. – 291 p.
26. *Golden P. B.* Cumanica I :The Qıpçaqs in Georgia // Archiwum Eurasiae Medii Aevi. – Wiesbaden: Otto Harrasowitz Verlag, 1984. – Vol. IV. – P. 45-87.

27. Golden P. B. Cumanica IV : The Cumano-Qıpçaq Clans and Tribes // Archiwum Eurasiae Medii Aevi. – Vol. IX (1995-1997). – Wiesbaden : Otto Harrasowitz Verlag, 1997. – P. 16-29.
28. Maenchen-Haelfen O. The world of the Huns. Berkeley: California University Press, 1973. Веб сайт Vasssil Karlukovski page. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krograina.com/huns/mh/> – Назва з екрану.
29. Mahmud al-Kašgari. Compendium of Turkic Dialects (Diwan Luğat at-Turki). Edited and translated with introduction and indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly. Edited Sinasi Tekin, Gonl Alpay Tekin. – Part 1. – Harvard : Harvard University Office of the University Publisher, 1982. – XI+416 P.
30. Melnyk M. On the issue of the Autenticity of the name of Pecheneg rulers in the Nikonian Chronicle // The Steppe Lands and the World beyond him. Studies in honor of Victor Spinei on his 70th birthday. – Iași : Editura Universităţii “Alexandru Ioan Cuza”, 2013. – P. 151-158.
31. Moravcsik Gy. Byzantinoturkica. – Vol. 1-2. – Leiden : Brill, 1983. – 730 S.
32. Rasonyi L. Anthroponymes Comans de Hongrie // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricum. – Vol. XX. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967. – P. 135-147.

Пилипчук Я. В. Язык кыпчаков: попытка исторической характеристики.

Данная статья посвящена истории языка кыпчаков. В этой статье проанализирован вопрос: можно ли считать тюркский язык “Кодекс Куманикус” языком кыпчаков в IX–XIII в. Единственным словарем, в котором есть сведения о языке кыпчаков в XI в., был словарь тюркских наречий Махмуда ал-Кашигари. Кыпчакский язык, кроме лексики этого словаря, представлен антропонимами и этнонимами в исторических источниках разных стран. Кыпчакский язык IX–XIII в. был более близким к огузскому языку.

Ключевые слова: кыпчакский язык, кыпчаки, “Кодекс Куманикус”, Махмуд ал-Кашигари, тюркский язык “Кодекс Куманикус”.

PYLYPCHUK YA. V. Language of Kipchaks (attempt of historical characteristics).

This article is dedicated to the history of Qipchaq language. In this paper analyzing the question whether it is possible to consider the Turkic language of “Codex Cumanicus” were language of Qipchaqs in the IX–XIII centuries. Vocabulary of Makhmud al-Kashgari was the only one dictionary which remained Qipchaq language of 11th century. Qipchaq language, other than vocabulary in this dictionary, presents of anthroponyms and ethnonyms in historical sources from different countries. Qipchaq language of 9th -13 th centuries should have been closer to Oghuz language.

Keywords: Qipchaqs, “Codex Cumanicus”, Makhmud al-Kashgari, Turkic language of “Codex Cumanicus”, Qipchaq Language.